

Vesna Bilić

Razlike v pogostosti zlorabljanja otrok v družini in šoli

Povzetek: Pri raziskavi, v katero sta bila vključena 602 učenca drugega letnika srednjih šol v Republiki Hrvaški, smo izhajali iz domneve, da je telesno in čustveno zlorabljanje otrok pogostejše v družini kot v šoli.

Pri raziskavi smo uporabili modificirana vprašalniki o stresnih dogodkih v družini in šoli (za merjenje telesnega zlorabljanja) in vprašalnik o zlorabah v otroštvu (za merjenje čustvenega zlorabljanja).

Ugotovitve kažejo, da je telesno zlorabljanje statistično značilno pogostejše v družini kot v šoli ($F = 127,1$; $p < 0,01$). Ugotovili smo tudi statistično značilno interakcijo med »krajem« zlorabljanja in spolom ($F = 4,301$; $p < 0,03$). Deklice so pogosteje zlorabljanje v družini. Dečki so v primerjavi z deklicami pogosteje zlorabljeni v šoli.

Čustveno zlorabljanje je prav tako statistično značilno pogostejše doma kot v šoli ($F = 43,179$; $p < 0,00$), potrjena pa je tudi interakcija med »krajem« zlorabljanja in spolom ($F = 8,385$; $p < 0,00$). Deklice so veliko pogosteje čustveno zlorabljanje v družini.

Te ugotovitve je mogoče pojasniti tudi z zakonsko prepovedjo in družbenim zavračanjem vseh oblik zlorabljanja v šoli, hkrati pa je družina prostor, kjer pod krinko zasebnosti in skrivnosti zlorabljanje ostane dolgo neopaženo in je redko sankcionirano.

Ključne besede: zlorabljanje otrok, telesno zlorabljanje, čustveno zlorabljanje, zlorabljanje v družini, zlorabljanje v šoli

UDK: 371

Pregledni znanstveni prispevek

Vesna Bilić, Hrvaška; e-naslov:

Uvod

Okrutno ravnanje z otroki v družini je zelo star pojav, omenjajo ga zgodovinska in književna dela, šele v novejšem času pa se je znašlo v središču pozornosti znanstvenikov in javnosti. V literaturi najdemo podatke, da so novorojenčke, dojenčke in malčke pretepali, prodajali in pobijali, in to najpogosteje kar njihovi starši (McPherson, 2006). Več stoletij so bili otroci žrtve okrutnih vzgojnih metod in neprimerne ravnanja v družini. V šestdesetih letih dvajsetega stoletja pa je Kempe v ZDA s svojim Poročilom odločno opozoril na vprašanje zlorabljanja otrok v družini. Od takrat je bilo za varstvo otrok in njihovih pravic storjeno marsikaj. Kljub zakonskim predpisom, ustanovitvi številnih organizacij, ki skrbijo za spoštovanje otrokovih pravic in poudarjajo, da morajo biti otroci v središču naše pozornosti, pa se danes, žal, o vprašanju zlorabljanja govori vse pogosteje.

Tudi v šolah so otroke več stoletij telesno kaznovali, takšno kaznovanje je veljalo za ustaljeno metodo discipliniranja in spreminjanja vedenja. Skoraj bi lahko rekli, da odkar obstaja šola, v njej obstaja tudi telesno kaznovanje »z vzgojnimi nameni«. Čustveno zlorabljanje pa je sodilo v polje »uveljavljenega in normalnega«, tako da ga sploh niso poudarjali kot težavo. Šele zadnjih trideset let je takšno ravnanje deležno javnih obsodb, številne države pa so bile prisiljene tudi z zakonom prepovedati telesno kaznovanje otrok v šolah. Vendar se šele v zadnjem času govori o škodljivosti čustvenega zlorabljanja. Navkljub večji občutljivosti javnosti, zakonskim predpisom in Konvenciji o pravicah otrok raziskovalci nenehno opozarjajo, da se ta pojav stopnjuje. Dejansko se zlorabljanje otrok v najrazličnejših oblikah pojavlja v milijonih primerov (Benokratis, 2002; povzeto po Mullender in drugi, 2003). V tem prispevku ugotavljamo, ali obstajajo razlike, kar zadeva pogostost telesnega in čustvenega zlorabljanja v družinah in šolah.

Oblike zlorabljanja v družini in šoli

Stalna ali pogosta izpostavljenost namerno nasilnemu ravnanju, ki poteka v kontekstu odnosov odgovornosti, zaupanja in moči z namenom povzročitve telesne in/ali duševne bolečine, poškodbe ali neprijetnosti otroku, posledica takega ravnanja pa je lahko dejanska ali potencialna škoda, ki jo pretrpijo otrokovo zdravje, razvoj in dostojanstvo, je definirana kot zlorabljanje (Pečnik, 2003; Bilić, 2008). V definicijah zlorabljanja so pogosto navedene tudi pojavne oblike zlorabljanja. Tako Mednarodno združenje za preprečevanje zlorabljanja in zanemarjanja otrok poudarja, da se zlorabljanje ali trpinčenje otrok sestoji iz vseh oblik telesnega in/ali čustvenega nasilja, spolne zlorabe, zanemarjanja ali neskrbnega ravnanja in različnih oblik izkoriščanja (Mian, 2001; povzeto po Pečnik, 2003). V tem prispevku bomo posebno pozornost posvetili telesnemu in čustvenemu zlorabljanju v družini in šoli.

Telesno zlorabljanje

Besedna zveza telesno zlorabljanje otrok se uporablja za pogosto ali posamezno skrajno grobo namerno povzročanje bolečine, telesnih poškodb oziroma neodgovorno ravnanje staršev ali drugih oseb v kontekstu odgovornosti, zaupanja in moči, katerega posledice so lahko, ni pa to nujno, vidne (Pečnik, 2003; Bilić, 2008). Namerno povzročanje vidnih telesnih poškodb otroku je dolgo veljalo za glavno merilo pri opredeljevanju pojma zlorabljanja. Pozneje je postalo jasno, da tudi nekatere oblike nenamerne, vendar neodgovornega ravnanja staršev lahko prav tako povzročijo hude telesne poškodbe. To so na primer izpostavljanje otroka neprimernim vremenskim razmeram (mrazu, vročini) in senzornim obremenitvam (premočna svetloba, zvok, smrad) ali kratenje spanja. Merilo vidnih poškodb (modrice, podplutbe, zlomi ipd.) kot objektivni standard se je dolgo uporabljalo pri opredeljevanju pojma telesnega zlorabljanja. Sčasoma je postalo jasno, da poškodbe niso vedno takoj vidne, na primer poškodbe notranjih organov. Za potrebe tega prispevka je treba pojasniti, kakšne so razlike med telesnim kaznovanjem in zlorabljanjem. Pod pojmom telesno kaznovanje se navadno razume uporaba fizične sile z namero, da otrok občuti bolečino, čeprav ne dobi poškodb, namen tega ravnanja pa je korekcija njegovega vedenja ali nadzor nad njim (Straus, 2000; Pečnik, 2003). Znanstveniki, ki raziskujejo to »sivo območje« znotraj delovanja družine, pa tudi šole, poudarjajo, da je težko ugotoviti, kje je meja med telesnim kaznovanjem in zlorabljanjem. Večina se jih strinja, da začetno blažje telesno kaznovanje lahko prerase v nesprejemljivo discipliniranje in postane pomemben dejavnik tveganja za telesno zlorabljanje, saj navadno preide vanj. Z drugimi besedami, telesno zlorabljanje je najpogosteje posledica tega, da telesno kaznovanje uide izpod nadzora. Raziskovalci opozarjajo, da se dve tretjini zlorabljenih otrok znajdeti v uradnih evidencah, ko telesno kaznovanje prestopi mejo (Kadushin, Martin, 1981; povzeto po Straus, 2000). Številni avtorji ne razlikujejo med kaznovanjem in zlorabljanjem, ampak poudarjajo samo stopnjo intenzivnosti (Graziano, Namaste, 1990; Wolfe, 1991; Simons in drugi, 1991;

Rodriguez, Sutherland, 1999, povzeto po Pečnik, 2003). Strinjamo se z avtorji, ki preprosto govorijo o »grobem starševskem vedenju« kot *enodimenzionalnem konceptu*. Glede na intenzivnost pa lahko pogojno govorimo o blažjih oblikah ali telesnem kaznovanju in o izrazito grobih oblikah telesnega zlorabljanja. Takšno delitev bomo uporabljali v tem prispevku.

Med pojavnimi oblikami telesnega zlorabljanja se najpogosteje omenjajo: deljenje zaušnic in klofutanje, udarjanje s predmeti (šibo, kuhalnico, pasom, palico ipd.), silovito stresanje, močno odrivanje, tolčenje s pestmi ali brcanje, lasanje ali uhanje, hudo pretepanje.

Zal je vse več otrok, ki so doživeli hud neposredni napad ali več napadov, v katerih je bilo njihovo telo, neredko pa celo življenje v neposredni nevarnosti. Dobro znano je, da so posledice takšnih neposrednih napadov na otroka lahko invalidnost, različne možganske poškodbe, izguba sluha, poškodba vida itd. (Mann in drugi, 2001). Na podlagi različnih tujih raziskav je mogoče reči, da je pogostost telesnega zlorabljanja 5,7 otroka na 1000 otrok. Torej gre pri 22,2 odstotka zlorabljanja za telesno zlorabljanje (Buljan-Flander, Kocijan-Hercigonja, 2003). Položaj je še slabši zato, ker se tako okrutno vedejo ljudje, ki bi morali otroke varovati in skrbeti zanje. Če govorimo o družinskem nasilju, so to njihovi starši ali sorodniki, pri nasilju v šoli pa njihovi učitelji, pa tudi tisti, s katerimi delijo šolske radosti in skrbi – vrstniki.

Čeprav učiteljske poskuse telesnega discipliniranja učencev družba in strokovnjaki vse pogosteje obsojajo, številke vendarle opozarjajo, da takšno discipliniranje v šolah obstaja v skrb zbujajočem obsegu. Znanstveniki poudarjajo, da je vsako leto prijavljenih približno 1,5 milijona primerov telesnega kaznovanja v šolah, 10.000 do 20.000 učencev pa zaradi tega poišče zdravniško pomoč.

Telesno so pogosteje kaznovani mlajši otroci, med njimi pa je več dečkov kot deklic (Greydanus in drugi). Pri tem je treba poudariti, da se telesno zlorabljanje pojavlja sočasno z drugimi oblikami zlorabljanja, tako da otrok na primer med udarci posluša še žaljivke, grožnje in doživlja druge različne oblike čustvenega zlorabljanja.

Čustveno zlorabljanje

Čustveno zlorabljanje je ponavljajoče se sovražno ali ravnodušno vedenje staršev in drugih, ki nastopajo s pozicije moči, na podlagi katerega lahko otrok sklepa, da je ničvreden, neljubljen, neustrezen, to pa omaje njegovo čustveno trdnost in okrni duševne zmožnosti, neposredno ali posledično pa se kaže tudi v njegovem čustvenem, spoznavnem, vedenjskem in telesnem delovanju (Bilić, 2008). V zvezi s čustvenim zlorabljanjem različni avtorji poudarjajo, da pri osamljenih primerih ni treba posredovati, prav ponavljanje pa opredeljuje čustveno zlorabljanje (O'Hagan, 1993; McDowell, 1995; Tomison, Tucci, 1997; povzeto po Bilić, 2008). Posebej nevarno je, kadar takšne oblike vedenja zaradi ponavljanja začnejo prevladovati v otrokovem življenju (Garbarino, 1982; Brassard, Germaine, Hart, 1987; Glaser, 1993; povzeto po Killen, 2001; McGee, Wolfe, 1991; povzeto po Bilić, Zloković, 2004).

Čustveno zlorabljanje se od drugih tipov zlorabljanja razlikuje po tem, da se bolj nanaša na odnos in manj na dogodek. Takšni odnosi lahko privzamejo različne oblike in tvorijo heterogeno zbirko neželenih interakcij. Čustveno zlorabljanje zajema dejanja opustitve (zanemarjanje čustvenih potreb) ali storitve (žaljenje, kritiziranje ipd.). Posebnost čustvenega zlorabljanja je, da pri njem ni nujen neposredni stik (na primer zlorabljanje v spletnih dnevnikih ipd.). Čeprav posledice niso vidne, je njihov vpliv škodljivejši in dolgotrajnejši kot pri drugih oblikah zlorabljanja. Prav neevidentnost in neprepoznavanje posledic otežujeta tudi zagotavljanje pomoči (Glaser, Prior, Lynch, 2001; Iwaniec, 2006). Ko govorimo o posledicah oziroma čustveni škodi, ki jo pretrpi otrok, je treba poudariti, da so te posledice lahko vidne (na primer anksioznost, depresivnost, samopoškodovanje), menimo pa, da ni mogoče zanemariti niti potencialne škode, katere posledice niso takoj opazne. Prav to, da so posledice teže opazne, otežuje pravočasno zagotavljanje pomoči zlorabljenim otrokom.

Dolg seznam oblik sovražnega ali ravnodušnega starševskega vedenja, ki škodujejo otrokovemu samospoštovanju, zmanjšujejo občutek pripadnosti in preprečujejo srečen in zdrav razvoj, se vsak dan podaljšuje na podlagi praktičnih opažanj in novih izsledkov raziskav. Najpogosteje navajane oblike čustvenega zlorabljanja so: zavračanje; kričanje brez razloga; zasmehovanje, roganje; zmerjanje in uporaba prostaških izrazov; ustrahovanje z grožnjami in s kaznimi; grobo kritiziranje in primerjanje z drugimi otroki; žaljenje; prepovedovanje in omejevanje; spregledovanje otrokovih čustvenih potreb in prikrajševanje za odnose, izkoriščanje in manipuliranje; nepravilno odzivanje na rezultate dela.

Čeprav ni natančnih podatkov o pogostosti čustvenega zlorabljanja v družinah, se sklicujemo na nekatere raziskave, katerih izsledki opozarjajo na resno nevarnost, ne le kar zadeva pogostost in količino otroškega trpljenja, ampak tudi kar zadeva resnost posledic takšnega ravnanja. Tako Roth (povzeto po Puhovski in drugi, 2003) pravi, da je 25 odstotkov otrok v družinah čustveno zlorabljenih. Vranić in drugi (2002) poudarjajo, da je čustveno zlorabljanje v otroštvu doživelo od 25 do 27 odstotkov tistih, ki jih je zajela njihova raziskava. Ne glede na raznolikost statističnih kazalcev čustvenega zlorabljanja otrok v šolah in ne glede na metodološke težave pri raziskavah presenečajo vsi podatki o tem, koliko je takšnega zlorabljanja, zbrani v svetu in na Hrvaškem. Tako 50 do 60 odstotkov ljudi iz katere koli skupine trdi, da so imeli vsaj eno izkušnjo čustvenega zlorabljanja v šoli, ki je povzročila vsaj eno duševno travmo (Hyman in Snook, 1999; povzeto po Aluede, 2004).

Metoda

Cilji

Pri raziskavi smo si zastavili tele cilje:

1. ugotoviti prisotnost zlorabljanja, kritična obdobja in storilce, ki telesno in čustveno zlorabljanje otroke v družini;

2. ugotoviti prisotnost zlorabljanja, kritična obdobja in storilce, ki telesno in čustveno zlorablja otroke v šoli;
3. ugotoviti, ali med telesnim in čustvenim zlorabljanjem obstaja razlika glede na kraj zlorabljanja (družina oz. šola) in spol ter ali obstajajo interakcije med obema spremenljivkama oziroma ali je kateri od spolov bolj izpostavljen tveganju zlorabe na kakem mestu.

Vzorec in način izvedbe raziskave

V raziskavi sta sodelovala 602 učenca iz 21 razrednih oddelkov, od tega 337 učenk (56 odstotkov) in 265 učencev (44 odstotkov). Anketiranje je potekalo v drugih letnikih srednjih šol v Osijeku, na Reki, v Splitu in Zagrebu. Da bi zagotovili reprezentativnost vzorca, smo izbrali središča vseh večjih regij v Republiki Hrvaški, v raziskavo pa so bile vključene vse vrste šol. Sodelovali so učenci gimnazij, štiriletnih in triletnih strokovnih šol. Izvajanje raziskave so odobrili šolske etične komisije in ravnatelji. Raziskavo smo opravili skupinsko, med poukom, v splošnih navodilih udeležencem pa je bil pojasnjen namen raziskave in poudarjeno, da je sodelovanje v raziskavi prostovoljno in anonimno.

Uporabljeni instrumenti

Merjenje telesnega zlorabljanja

Za merjenje telesnega zlorabljanja (TZ) v družini in šoli smo uporabili modificiran vprašalnik o stresnih dogodkih v otroštvu v družini, ki je bil pripravljen po zgledu podobnih instrumentov za merjenje telesnega zlorabljanja v otroštvu na podlagi samoizpovedi (Milner, Robertson, Rogers, 1990; Wolfe, 1991; Briere, 1992; Straus, Hamby, 1997), je validiran na Hrvaškem in je pokazal zadovoljive metrične značilnosti (Pečnik, 2001). Instrument sestavljata vprašalnik o telesnem zlorabljanju in vprašalnik o telesnih poškodbah. Vprašalnik o telesnem zlorabljanju sestavlja sedem postavk: klofutanje/zaušnice; udarjanje s predmeti, silovito stresanje; močno odrivanje; tolčenje s pestmi ali brcanje; lasanje in uhanje; hudo pretepanje. Vprašalnik o telesnih poškodbah se nanaša na vidne posledice telesnega zlorabljanja in ga sestavlja šest postavk: modrice in podplutbe; ureznine, presekanine, praske, krvavenje iz nosu; izbiti ali poškodovani zobje; izpahi; opekline; zlomi kosti. Resnost zlorabljanja je graduirana z uvrstitvijo neenako indikativnih postavk (od lasanja do hudega pretepanja oziroma od modric do zlomov kosti).

Pri merjenju TZ v družini so anketiranci za vsako postavko presojali, kako pogosto so doživeli, da se je kateri od družinskih članov do njih vedel tako, in to na podlagi štiristopenjske lestvice (nikoli – 0, redko – 1, včasih – 2, zelo pogosto – 3). Vrednost koeficienta Cronbach alfa je bila 0,76 za vprašalnik o telesnih kaznih v družini, za vprašalnik o telesnih poškodbah v družini pa 0,82. Pri vsaki obliki zlorabljanja so morali določiti, od koga v družini so bili deležni takega vedenja, kot možni storilci pa so bili navedeni oče, mati, brat/sestra, dedek/babica, kdo

drug. Prav tako so pri vsaki obliki zlorabljanja lahko navedli, v katerem obdobju so jo doživeli (1–6 let; 7–12 let; 13–17 let).

Pri *merjenju TZ v šoli* so anketiranci odgovarjali, kako pogosto so posamezno obliko telesnega zlorabljanja doživeli v šoli (nikoli – 0, redko – 1, včasih – 2, zelo pogosto – 3). Pri vsaki obliki zlorabljanja so jim bili ponujeni možni storilci (učitelj, sošolec iz njihovega razreda, učenec iz kakega drugega razreda in kdo drug), lahko pa so določili tudi, v katerem obdobju so zlorabljanje doživeli (1.–4. razred osnovne šole; 5.–8. razred osnovne šole; 1.–3. letnik srednje šole).

Vrednost koeficienta Cronbach alfa je bila 0,73 za vprašalnik o telesnih kaznih v šoli in za vprašalnik o telesnih poškodbah v šoli prav tako 0,73.

Merjenje čustvenega zlorabljanja

Za merjenje ČZ v družini in šoli je bila uporabljena modificirana lestvica čustvenega zlorabljanja iz vprašalnika o zlorabah v otroštvu (Karlović in drugi, 2001), ki ga sestavlja sedem postavk: kričanje brez razloga; zasmehovanje in roganje; uporaba prostaških izrazov in zmerjanje; ustrahovanje in grožnje; grobo kritiziranje in primerjanje z drugimi; žaljenje; prepovedovanje in omejevanje. Naloga anketirancev je bila, da presodijo, kako pogosto so doživeli opisano vedenje, in to na podlagi štiristopenjske lestvice (nikoli – 0, redko – 1, včasih – 2, zelo pogosto – 3). Lestvico smo uporabili za družinske in šolske razmere.

Pri *merjenju ČZ v družini* so anketiranci pri vsaki postavki presojali, kako pogosto so opisano vedenje doživeli v družini; vrednost koeficienta Cronbach alfa je bila 0,80. Anketiranci so morali prav tako pri vsaki obliki čustvenega zlorabljanja določiti storilca in časovno obdobje, ko so zlorabljanje doživeli.

Pri *merjenju ČZ v šoli* so anketiranci presojali, kako pogosto so opisano vedenje doživeli v šoli. Vrednost koeficienta Cronbach alfa je bila 0,78. Pri vsaki obliki ČZ v šoli so lahko določili, od koga so bili takega vedenja deležni (učitelj; sošolec iz razreda; učenec kakega drugega razreda; kdo drug) in v katerem obdobju (1.–4. razred osnovne šole; 5.–8. razred osnovne šole; 1.–3. letnik srednje šole). Spremenljivke zlorabljanja smo opredelili kot vsoto pogostosti posameznih oblik vedenja, ki ima značilnosti zlorabljanja. Našteti instrumenti so bili del širšega instrumentarija, uporabljenega na vzorcu; tu navajamo samo instrumente, povezane z namenom tega prispevka.

Izsledki in razprava

Prvi namen tega dela je bil ugotoviti prisotnost posameznih oblik telesnega in čustvenega zlorabljanja, kritična obdobja in storilce, ki zlorablajo otroke v družini in šoli.

V sklopu te raziskave smo prisotnost in znake telesnega in čustvenega zlorabljanja v družini in šoli analizirali z uporabo deskriptivno-statističnih kazalcev (frekvence, aritmetična sredina in standardni odkloni).

Za potrebe določanja pogostosti posameznih oblik zlorabljanja smo sklepali, da je anketiranec doživel neko obliko zlorabljanja, če je v vprašalniku na vprašanje odgovoril z »redko«, »včasih« ali »pogosto«.

Znaki in prisotnost zlorabljanja v družini

Pri ugotavljanju znakov in prisotnosti zlorabljanja v družini so bili izsledki takšni: ugotovili smo, da so najpogosteje uporabljane *oblike telesnega zlorabljanja otrok v družini*: klofutanje (53,5 odstotka); udarjanje s predmeti (37,7 odstotka); tolčenje s pestmi ali brcanje (21,9 odstotka); močno odiranje (21,1 odstotka); silovito stresanje (14,6 odstotka); hudo pretepanje (7,1 odstotka). Najpogosteje vidne posledice takšnega zlorabljanja so: modrice ali podplutbe (25,1 odstotka); porezanine/ureznine, praske, presekanine, krvavenje iz nosu (15 odstotkov); opekline (6,8 odstotka); zlomi kosti (3,7 odstotka). Navedeni izsledki se ujemajo z izsledki raziskave, ki jo je Pečnikova (2003) s podobnimi instrumenti opravila na populaciji zagrebških študentov. Sklicujoč se na raziskave in klinične izkušnje podobne izsledke navajata tudi Buljan-Flander in Kocijan-Hercigonja (2003). Zaušnice, tolčenje s pestmi in brcanje kot redna družinska praksa očitno niso značilni zgolj za naše podnebje. Tako Straus (1997; 2000) navaja, da več kot polovico adolescentov v ZDA starši telesno kaznujejo z zaušnicami. O posledicah takšnih oblik telesnega kaznovanja na duševno zdravje otrok pa se ve malo in temu ni posvečene dovolj pozornosti. Nekatero oblike telesnega kaznovanja, na primer klofutanje, lasanje ipd., ki jih pogojno imenujemo blažje, sodijo v naši kulturi po nepisanih pravilih med dopuščene oblike starševskega vedenja, in to je verjetno razlog za tako pogosto rabo. Toda če se blažje oblike telesnega kaznovanja uvrstijo v kategorijo zelo pogosto, lahko rečemo, da je takšno vedenje zlorabljanje. Čeprav smo poudarili, kako pomembno merilo tega, kaj je zlorabljanje, je pogostost, nismo zanemarili, da se tudi posamični hudi telesni napadi lahko uvrščajo med zlorabljanje.

Kot kritično obdobje za telesno zlorabljanje v družini učenci navajajo starost 7–12 let, v tem obdobju pa so bile najpogosteje vidne tudi navedene posledice. Do podobnih ugotovitev je z raziskavo prišla Pečnikova (2003), anketirani študentje pa so navedli, da je bilo zanje v povprečju obdobje med 7. in 11. letom obdobje doživljanja različnih oblik telesnega kaznovanja in zlorabljanja.

Izsledki naše raziskave kažejo, da telesne kazni in zlorabljanje v družini najpogosteje izvajajo matere, če govorimo o blažjih oblikah, kot so klofutanje (48,5 odstotka), udarjanje s predmetom (33,6 odstotka), lasanje (28,2 odstotka). Če govorimo o hujših oblikah, silovitem stresanju (6,6 odstotka), hudem pretepanju (3,5 odstotka), so storilci v večjem odstotku očetje. Dobljeni rezultati so v skladu s tistimi iz večine študij, ki smo jih vzeli za primerjavo (Straus, 1994; 2000; povzeto po Black, 1999; 2001; Pečnik, 2003).

Med najpogostejšimi oblikami čustvenega zlorabljanja otrok v družini je na podlagi izsledkov raziskave na prvem mestu kričanje brez razloga (75,9 odstotka), sledi prepovedovanje in omejevanje (68,9 odstotka), uporaba prostaških izrazov in zmerjanje (66,8 odstotka), grobo kritiziranje in primerjanje z drugimi

(58 odstotka), žaljenje (50,7 odstotka), zasmehovanje in roganje (43,7 odstotka), ustrahovanje in grožnje s kaznimi (36,7 odstotka). Lahko rečemo, da učenci v svojih družinah doživljajo vse oblike čustvenega zlorabljanja v zelo visokem odstotku. Čeprav smo v teoretičnem delu poudarili, da je čustveno zlorabljanje manj očitno, a zelo prisotno v družinah, vendarle nismo pričakovali tako visokih odstotkov in tolikšne pogostosti.

Pri vseh oblikah zlorabljanja učenci navajajo, da je obdobje od 13. do 17. leta obdobje, ko čustveno nasilje v družini najbolj prevladuje. Ugotovimo lahko, da se ravnanje staršev, ki velja za čustveno zlorabljanje, s starostjo otrok stopnjuje, vrhunec pa doseže v času adolescence. Obdobje adolescence že samo po sebi zaznamujejo napetosti, nesporazumi in pogostejši spori v družini, zato ne preseneča, da se učenci strinjajo, da je to obdobje, ko je čustveno nasilje, ki ga doživljajo, najintenzivnejše in najmočnejše.

Med najpogostejšimi oblikami čustveno nesprejemljivega vedenja, značilnega za matere, učenci navajajo: prepovedovanje in omejevanje (52,3 odstotka), kričanje brez razloga (51 odstotkov), grobo kritiziranje (37 odstotkov). Drugače od njih očetje najpogosteje uporabljajo prostaške izraze in zmerjajo (28,7 odstotka), ustrahujejo in grozijo s kaznimi (14,5 odstotka), drugi člani družine pa jih najpogosteje zasmehujejo in se jim rogajo (28,9 odstotka).

Dobljeni rezultati se nam zdijo pomembni, ker opozarjajo na veliko pogostost zlorabljanja otrok v splošni populaciji, ki je bila vključena v raziskavo. Prav tako je jasno izražena tendenca, da se okrutnost s starostjo povečuje. Najpogosteje zlorablja matere (te uporabljajo blažje oblike), nato očetje, ti pa uporabljajo hujše in bolj grobe oblike zlorabljanja otrok. Zgolj zaradi razlikovanja smo uporabili izraz »blažje«, saj nobene oblike zlorabljanja ne moremo imeti za blago in nepomembno. Kar zadeva skrb za otroke in vzgojo, matere preživijo več časa z otroki in v našem okolju navadno pogosteje skrbijo zanje, zaradi tega tudi pogosteje uporabljajo številne blažje oblike telesnega in čustvenega zlorabljanja, zlorabljanje, značilno za očete, pa je bolj grobo, čeprav redkejše.

Znaki in prisotnost zlorabljanja v šoli

Od vseh *oblik telesnega zlorabljanja so učenci v šoli najpogosteje doživljali lasanje ali uhanje (34,3 odstotka), močno odpiranje (33,9 odstotka), klofutanje ali zaušnice (29,2 odstotka), tolčenje s pestmi ali brcanje (25,6 odstotka), udarce s predmetom (15 odstotkov), silovito stresanje (11,2 odstotka) in hudo pretepanje (4,2 odstotka). Kot vidne posledice takšnega nasilnega ravnanja učenci najpogosteje navajajo modrice ali podplutbe (19 odstotkov), porezanine/ureznine, presekanine, praske in krvavenje iz nosu (12,6 odstotka), izpahe (3,7 odstotka), izbitje ali poškodovanje zob (3,5 odstotka), opekline (2,3 odstotka) in zlome (2,2 odstotka).*

Tako rekoč vse oblike grobega telesnega ravnanja s posledicami so po navedbah učencev pogostejše v obdobju od 5. do 8. razreda osnovne šole. Ugotovitve raziskave so v skladu z izsledki raziskave Poliklinike za zdravstveno varstvo otrok mesta Zagreba (Bilić, Karlović, 2004), ki kažejo, da je medvrstniško nasilje najpogostejše od 4. do 8. razreda. V Unicefovi raziskavi (2003/2004) nasilja v

šolah na Hrvaškem pa je poudarjeno, da število žrtev v višjih razredih opazno narašča.

Storilci telesnega zlorabljanja v šoli so najpogosteje učenci, nato učitelji, pa tudi drugi delavci šole. Torej izsledki te raziskave postavljajo v ospredje medvrstniško nasilje in zlorabljanje. Po trditvah učencev so jih *sošolci iz razreda* najpogosteje: močno odpravili (25,6 odstotka), lasali (21,3 odstotka), tolkli s pestmi in brcali (17,9 odstotka), klofutali (15,9 odstotka), silovito stresali (8,2 odstotka), udarili s trdim predmetom (6,8 odstotka), najmanj pa je bilo hudega pretepanja (odstotek). Storilci so najpogosteje sošolci iz istega razreda, nato učenci iz drugih razredov. Podobne podatke ponuja raziskava Poliklinike za zdravstveno varstvo otrok mesta Zagreba (Bilić, Karlović, 2004).

Skrb zbujajoče je, da so pri vsaki obliki telesnega kaznovanja med storilci navedeni učitelji, pa tudi drugi zaposleni v šoli. Maloštevilnost primerov ni opravičilo, saj so to ljudje, ki bi morali otrokom zagotavljati varnost in še posebej skrbeti zanje.

Oblike čustvenega zlorabljanja v šoli so razvrščene podobno kot tiste v družini: kričanje brez razloga (65,5 odstotka), zmerjanje in uporaba prostaških izrazov (64,9 odstotka), zasmehovanje in roganje (62 odstotkov), žaljenje (60,6 odstotka), grobo kritiziranje in primerjanje z drugimi (28,1 odstotka), ustrahovanje in grožnje (26,4 odstotka), prepovedovanje in omejevanje (17,6 odstotka). Ker je raziskav o čustvenem zlorabljanju v šoli – posebno na Hrvaškem – premalo, je otežena tudi primerjava izsledkov. Potrditev najdemo, čeprav je operacionalizacija spremenljivk drugačna, v Unicefovi raziskavi (N = 15.466; 2003/2004).

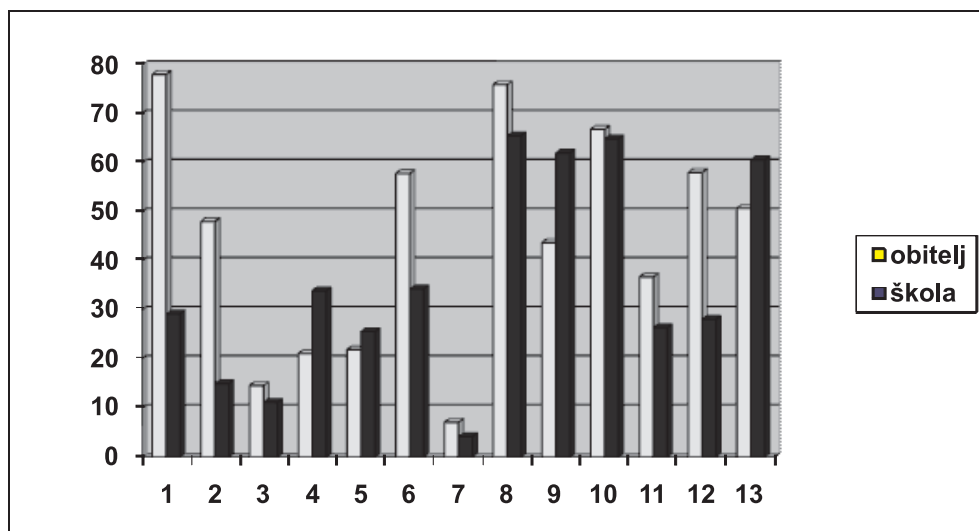
Učenci navajajo, da so vsem oblikam čustvenega zlorabljanja najbolj izpostavljeni v višjih razredih osnovne šole in nato v srednji šoli.

Najpogosteje so storilci čustvenega zlorabljanja v šoli *sošolci iz istega razreda*. Nagnjeni so k uporabi prostaških izrazov in zmerjanju (49,3 odstotka), zasmehovanju in roganju (43,5 odstotka), žaljenju (37,8 odstotka). Pri vprašanih o oblikah nesprejemljivega vedenja *učiteljev* na čustveni ravni učenci navajajo, da učitelji nanje najpogosteje kričijo brez razloga (41,7 odstotka), jih žalijo (16,8 odstotka), jih zasmehujejo in se jim rogajo (13,5 odstotka), jih grobo kritizirajo in primerjajo z drugimi učenci (12,6 odstotka). Oblike čustvenega zlorabljanja so v primerjavi z oblikami telesnega zlorabljanja prevladujoče pri medvrstniškem zlorabljanju.

Primerjava zlorabljanja v družini in šoli

Z grafom na naslednji strani je prikazana primerjava vseh oblik zlorabljanja v družini in šoli.

Kot je razvidno iz grafa, so tako rekoč vse oblike zlorabljanja pogosteje prisotne v družini. V šoli je pogosteje prisotno le močno odpravljanje, zasmehovanje in roganje ter žaljenje. Čeprav se starši nenehno pritožujejo nad odnosom do otrok v šoli, je grobo ravnanje z otroki vendarle ostalo v njihovi domeni. Med oblikami zlorabljanja posebej izstopajo zaušnice, kričanje brez razloga, uporaba prostaških izrazov, lasanje, grobo kritiziranje, udarjanje s predmeti (palico, pasom ipd.).

Slika 1: Grafični prikaz primerjave zlorabljanja v družini in šoli
 1 – zaušnica; 2 – udarec s predmetom; 3 – silovito stresanje; 4 – močno odrivanje; 5 – udarec s pestjo ali brca; 6 – lasanje; 7 – hudo pretepanje; 8 – kričanje brez razloga; 9 – zasmehovanje in roganje; 10 – uporaba prostaških izrazov; 11 – ustrahovanje in grožnje; 12 – grobo kritiziranje; 13 – žaljenje

Ugotavljanje razlik med telesnim in čustvenim zlorabljanjem glede na kraj zlorabljanja in spol

Da bi ugotovili, ali pri zlorabljanju obstajajo razlike glede na kraj zlorabljanja (družina oz. šola) in otrokov spol (moški vs. ženski) ter ali obstaja morebitna interakcija med spremenljivkama, smo opravili dva 2 x 2 testa ANOVA, enega, pri katerem je bila odvisna spremenljivka telesno zlorabljanje, drugega, pri katerem je bila odvisna spremenljivka čustveno zlorabljanje.

Izhajali smo iz domneve, da je zlorabljanje pogostejše v družini kot v šoli, da so fantje pogostejše zlorabljeni in da obstaja interakcija med krajem zlorabljanja in spolom.

	Spol	M	Stand. od.
Telesno zlorabljanje doma	moški	10,214	3,169
	ženski	10,440	2,852
	skupaj	10,341	2,994
Telesno zlorabljanje v šoli	moški	9,155	2,932
	ženski	8,889	2,356
	skupaj	9,005	2,623

Preglednica 1: Prikaz razlik med telesnim zlorabljanjem v družini in šoli

	df	F	p
Kraj zlorabljanja	1	120,71	0,00
Spol	1	0,010	0,92
Interakcija	1	4,301	0,03

Preglednica 2: Prikaz končnih rezultatov testa ANOVA – razlike med telesnim zlorabljanjem v družini in šoli pri dečkih in deklicah

Na podlagi opravljenega testiranja smo ugotovili:

1. telesno zlorabljanje je statistično značilno pogostejše v družini kot v šoli ($F = 120,71$; $df = 1$; $p < 0,00$);
2. na splošno med učenci in učenkami ni razlike v pogostosti zlorabljanja ($F = 0,010$; $df = 1$; $p > 0,05$);
3. obstaja statistično značilna interakcija med krajem zlorabljanja in spolom ($F = 4,301$; $df = 1$; $p > 0,03$). Deklice so v primerjavi z dečki v šoli redkeje zlorabljanje.

Prav tako smo preverili razliko med učenci in učenkami, kar zadeva čustveno zlorabljanje v družini in šoli, in to, ali obstaja interakcija med krajem zlorabljanja in spolom.

	Spol	M	Stand. od.
Čustveno zlorabljanje doma	moški	12,890	4,664
	ženski	14,197	4,395
	skupaj	13,630	4,556
Čustveno zlorabljanje v šoli	moški	12,218	4,436
	ženski	12,467	3,933
	skupaj	12,359	4,157

Preglednica 3: Primerjava razlik med učenci in učenkami, kar zadeva čustveno zlorabljanje v družini in šoli

	df	F	p
Kraj zlorabljanja	1	43,17	0,00
Spol	1	6,262	0,01
Interakcija	1	8,385	0,00

Preglednica 4: Končni rezultati testa ANOVA – razlike med čustvenim zlorabljanjem v družini in šoli pri dečkih in deklicah

Pri tej analizi smo s testiranjem ugotovili:

1. čustveno zlorabljanje je statistično značilno pogostejše doma kot v šoli ($F = 43,179$; $df = 1$; $p < 0,00$);
2. obstaja razlika med učenci in učenkami, kar zadeva pogostost čustvenega zlorabljanja; učenke so statistično značilno pogostejše zlorabljanje ($F = 6,262$; $df = 1$; $p < 0,01$);

3. obstaja statistično značilna interakcija med krajem zlorabljanja in spolom ($F = 8,385$; $df = 1$; $p < 0,00$). Deklice so v primerjavi z dečki precej pogosteje zlorabljanje v družini ($M = 14,197$; stand. od. = $4,39$; vs. $M = 12,890$; stand. od. = $4,664$). Pri zlorabljanju v šoli so razlike med spoloma manjše.

Kot smo poudarili že prej, je oboje, telesno in čustveno zlorabljanje, pogostejše v družini kot v šoli. Kar zadeva spremenljivke pogostosti telesnega zlorabljanja, med učenci in učenkami ni razlik, čustveno pa so pogosteje zlorabljanje učenke. Deklice so čustveno in telesno pogosteje zlorabljanje v družini, dečki pa so pogosteje telesno zlorabljanje v šoli. Na podlagi opravljene analize torej lahko ugotovimo, da so otroci telesno in čustveno pogosteje zlorabljanje v družini kot v šoli, to pa se ujema z našo izhodiščno domnevo. Pričakovani rezultat, ki kaže na pogostejše zlorabljanje otrok v družini kot v šoli, je mogoče pojasniti z zakonsko prepovedjo in družbenim zavračanjem vseh oblik zlorabljanja v šoli. Družina je kraj, kjer ostaja zlorabljanje pod krinko zasebnosti in skrivnosti dolgo neopaženo in je redko kaznovano. Nekatere oblike zlorabljanja, posebej telesno kaznovanje, v naši kulturi veljajo za dopustne tradicionalne starševske vzgojne prijeme.

Če govorimo o čustvenem zlorabljanju v praksi, je očitno pomanjkanje temeljnih informacij o oblikah čustvenega zlorabljanja otrok in veliko nepoznavanje škodljivosti posledic, ki jih takšno zlorabljanje lahko pusti v otrokovem življenju. Zadnja leta se je veliko naredilo za večjo občutljivost javnosti za to vprašanje in za seznanjanje strokovnjakov, ki se ukvarjajo z otroki, z nevarnostmi telesnega zlorabljanja in spolnih zlorab, čustvenemu zlorabljanju pa je bilo posvečene precej manj pozornosti.

Deklice so tudi čustveno statistično značilno pogosteje zlorabljanje posebej v družini. Pri čustvenem zlorabljanju v šoli pa so razlike med spoloma manjše. Z raziskavo, ki so jo opravili Aberletova in drugi (2007), je bilo prav tako ugotovljeno, da je čustveno zlorabljanje značilno povezano z ženskim spolom. K takšnim razlikam verjetno prispevajo vzgojna sporočila, ki prihajajo iz družine, šole, vrstniških skupin, kulturnega okolja in medijev. Prav ta sporočila močno vplivajo na formiranje deklic in dečkov ter njihovih vlog.

Posebej *pri vzgoji dečkov* se kot cilj vsiljuje močatost, ki se povezuje z močjo, neodvisnostjo, agresivnostjo, prevlado. Še danes velja agresivnost dečkov v večini okolij za družbeno sprejemljivo. Campell (povzeto po Simmons, 2005) poudarja, da moški agresijo razumejo kot sredstvo, s katerim upravljajo svojo okolico in nadzorujejo svojo integriteto. Zato so pogosto tudi odnosi med dečki, posebej v šoli, bolj grobi in telesno agresivnejši. V številnih študijah najdemo podatke o večji vključenosti dečkov v različne oblike telesnega nasilja, posebej med vrstniki, katerega žrtve potem postanejo še sami (Olweus, 1986; Greydanus in drugi, 2003; Eagly, Staffin, 1986; Condry, Ross, 1985; povzeto po Buljan-Flander in drugi, 2007). Na splošno so dečki odgovorni za večino neposrednih oblik zlorabljanja v šoli, deklice pa pogosteje sodelujejo pri verbalnem, prikitem in čustvenem zlorabljanju.

Pri vzgoji deklic se poudarja pojem ženskosti, ki se povezuje s pasivnostjo, odvisnostjo, služenjem drugim, ohranjanjem odnosov ipd. Za doseganje teh vzgojnih ciljev starši pogosto uporabljajo različne oblike čustvenega zlorabljanja. Skrb za

odnose in občutke drugih je še danes prevladujoč obrazec pri vzgoji deklet. Dekletom vključenost in sprejetost zbujata občutek varnosti in to zanje pomeni moč. Agresivnost in celo zavzemanje zase pri deklicah veljata za družbeno nesprejemljiva, zato deklice razvijejo netelesne oblike agresivnosti in pogosteje od dečkov uporabljajo relacijsko agresijo. Ker se bojijo vzajemnega odkritega nasprotovanja in bi rade izpolnile pričakovanja staršev in skupnosti ter bile »pridne deklice«, ki imajo z drugimi popolne odnose, se zatekajo k drugačnim, nekonvencionalnim načinom izražanja agresije, kakršnim so neredko izpostavljene tudi same.

Sklep

Čeprav se starši pogosto pritožujejo nad odnosi do otrok v šoli, je grobo ravnanje vendarle ostalo v njihovi domeni. K manjši pogostosti zlorabljanja v šoli so zagotovo prispevali zakonski predpisi, družbeno zavračanje, izobraževanje in senzibilizacija učiteljev. A treba je poudariti, da je v šoli kakršna koli oblika grobega vedenja, še posebej učiteljev, nedopustna. Glede na skrb zbujujoče ugotovitve o medvrstniškem nasilju pa bi bilo nujno izpeljati resne vzgojne dejavnosti.

Žal je naša raziskava pokazala, da je zlorabljanje v družini pogostejše. K temu najverjetneje prispeva krinka zasebnosti in skrivnosti, zaradi katere zlorabljanje dolgo ostane neopaženo in je redko sankcionirano. Poleg tega nekatere oblike zlorabljanja, posebej telesno kaznovanje, v naši kulturi veljajo za dopustne tradicionalne starševske vzgojne prijeme.

Ko govorimo o čustvenem zlorabljanju, je v praksi očitno pomanjkanje temeljnih informacij o oblikah čustvenega zlorabljanja otrok in veliko nepoznavanje škodljivosti posledic, ki jih takšno zlorabljanje lahko pusti v življenju otrok. To je po našem mnenju eden od razlogov za veliko razširjenost tega pojava. Zadnja leta se je precej naredilo za povečanje občutljivosti javnosti in seznanjanje strokovnjakov, ki se ukvarjajo z otroki, z nevarnostmi telesnega zlorabljanja in spolnih zlorab, čustvenemu zlorabljanju pa je bilo posvečene precej manj pozornosti. Izsledki te raziskave opozarjajo na potrebo po izvajanju resnih preventivnih dejavnosti za preprečevanje čustvenega zlorabljanja.

Pričakovana je bila ugotovitev, da dečki pogosteje doživljajo telesno zlorabljanje v šoli, kar je mogoče pojasniti z njihovo večjo agresivnostjo in vključenostjo v različne oblike medvrstniškega nasilja, katerega žrtve potem postanejo še sami, ujema pa se tudi z ugotovitvami iz drugih raziskav.

Pogostejšo izpostavljenost deklic čustvenemu zlorabljanju v družini je mogoče pojasniti s kulturno pogojenimi stereotipi o vzgoji deklet v našem okolju. Predvsem oblike čustvenega zlorabljanja po mnenju večine staršev niso grobe, ampak dopustne in primerne za vzgojo hčera. Ne glede na to ne moremo pritrditi nekaterim uveljavljenim razlagam, ki zlorabljanje deklet poenostavljeno pojasnjujejo z občutljivostjo deklet, z njihovim intenzivnejšim in subjektivnejšim doživljanjem nekaterih starševskih ali vrstniških ravnanj.

Literatura

- Aberle, N., Ratković-Blažević, V., Mitrović-Dittrich, D., Coha, R., Stoić, A., Bubić, J., Boračić, M. (2007). Emotional and Physical Abuse in Family: Survey among High School Adolescents. *Croatian medical Journal*, 28, št. 2, str. 240–248;
- Aluede, O. (2004). Psychological Maltreatment of Students: A Form of Child Abuse and School Violence. *Journal Hum. Ecal*, 16, št. 4, str. 265–270;
- Bilić, V., Zloković, J. (2004). Fenomen maltretiranja djece: Prepoznavanje i oblici pomoći obitelji i školi. Zagreb: Naklada Ljevak;
- Bilić, V., Karlović, A. (ur.) (2004). Nasilje među djecom. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba;
- Black, D. A., Heymon, R. E., Slep, A. M. (2001). Risk factor for child physical abuse. *Aggression and Violent Behavior*, št. 6, str. 121–188;
- Black, D. A., Heymon, R. E., Slep, A. M. (2001). Risk factor for child emotional abuse. *Aggression and Violent Behavior*, št. 6, str. 189–201;
- Buljan-Flander, G., Kocijan-Hercigonja, D. (2003). Zlostavljanje i zanemarivanje djece. Zagreb: Marko M.;
- Buljan-Flander, G., Durman Marijanović, Z., Ćorić Špoljar, R. (2007). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. *Društvena istraživanja*, št. 1–2 (87-88), str. 157–174;
- Campher, R. (2009). *Violence in Children: Understanding and helping Those Who Harm*. Karnac Books;
- Glaser, D., Prior, V., Lynch (2001). *Emotional Abuse and Neglect: Antecedents, Operational Definitions and Consequences*. New York: BASPCAN;
- Greydanus, D. E., in drugi (2003). Corporal Punishment in School. *Journal of Adolescent Health*, št. 32, str. 385–393;
- Iwaniec, D. (2006); *Emotionally Abused and Neglect Child: Identification, Assessment and Intervention: A Practice Handbook (2 Edition)*. Chichester: John Wiley and Sons, Ltd.;
- Karlović, A., Buljan-Flander, G., Vranić, A. (2001). Validacija upitnika o zlostavljanju u djetinjstvu. *Suvremena psihologija*, 4, št. 1-2, str. 93–110;
- Mann, D., Corell, A. P., Ludy-Dobson, C., Perry, B. D. (2002). Physical Abuse of Children. In: *Encyclopedia of Crime & Punishment*. Vol 1. Sage Publications, Thousand Oaks. Str. 197–202;
- McPherson, T. (2002). Cries for help: A literature review of the psychological effects of child maltreatment. *The international child and youth care network*. Issue 38;
- Mullender, A., Hague, G., Imam, U., Kelly, L., Malos, E., Regan, L. (2003). *Children's Perspectives on Domestic Violence*. London: Sage Publications;
- Olweus, D. (1998). *Nasilništvo u školi: što znamo o nasilništvu i što možemo poduzeti*. Zagreb: Educa;
- Pećnik, N. (2003). *Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece*. Jastrebarsko: Naklada Slap;
- Puhovski, S., Karlović, A., Buljan-Flander, G. (2003). Validacija upitnika o emocionalnom zlostavljanju. *Društvena istraživanja*, 13, št. 3, str. 555–578;

- Simmons, R. (2005). Ženski bullying: skrivena kultura agresije djevojaka prema djevojkama. Zagreb: V.B.Z.;
- Straus, M. A. (2000). Corporal Punishment and Primary Prevention of Physical Abuse. *Child Abuse & Neglect*, 24, št. 9, str. 1109–1114;
- Sunday, S., in drugi (2008). Physical abuse during adolescence: Gender differences in the adolescents' perceptions of family functioning and parenting. *Child Abuse & Neglect*, št. 32, str. 5–18;
- Vranić, A., Karlović, A., Gabelica, D. (2002). Incidencija zlostavljanja u djetinjstvu na uzorku zagrebačkih studenata. *Suvremena psihologija*, št. 5, str. 53–69;
- Williams, H. (2009). *Child Abuse*. Greenhaven, UNICEF: Sažetak rezultata istraživanja nasilja u školama u Hrvatskoj. Dostopno na: [www.unicef.interactive 1.hr/upload](http://www.unicef.interactive.hr/upload).